

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Analýza sociálních potřeb obyvatel sociálně vyloučené
lokality**
Jakub Keller

Plzeň 2024

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická
Katedra sociologie a sociální práce
Studijní program Sociální práce

Bakalářská práce
**Analýza sociálních potřeb obyvatel sociálně vyloučené
lokality**
Jakub Keller

Vedoucí práce:

Mgr. Ladislav Toušek, Ph.D.

Katedra antropologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2024

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2024

Jakub Keller

Poděkování

Tímto bych chtěl především poděkovat vedoucímu mé bakalářské práce Mgr. Ladislavu Touškovi, Ph.D., za odborné vedení, cenné rady a trpělivost. Dále děkuji všem respondentům a respondentkám za jejich ochotu a spolupráci.

Obsah

1 ÚVOD	1
2 SOCIÁLNÍ EXKLUZE.....	2
2.1 Historie pojmu sociální exkluze	3
2.2 Příčiny sociální exkluze	4
2.2.1 Vyloučení prostorové	5
2.2.2 Vyloučení ekonomické	6
2.2.3 Vyloučení sociální	6
2.2.4 Vyloučení kulturní.....	6
2.2.5 Vyloučení symbolické.....	7
3 SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ V ČESKÉ REPUBLICE	8
3.1 Kvalita a dostupnost bydlení.....	9
3.2 Vzdělání	10
3.3 Nezaměstnanost a trh práce	11
3.4 Zadlužení a exekuce	12
4 SOCIÁLNÍ POLITIKA A SOCIÁLNÍ PRÁCE V KONTEXTU SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ.....	13
5 METODOLOGIE	15
5.1 Cíl výzkumu.....	15
5.2 Charakteristika respondentů a respondentek	15
5.3 Metoda sběru dat	16
5.4 Průběh a analýza rozhovorů.....	16
5.5 Etické aspekty výzkumu	17
6 SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ V ÚSTECKÉM KRAJI	18
6.1 Deskripce sociálně vyloučených lokalit v Duchcově	19
6.2 Sociální práce v Duchcově	20
7 INTERPRETACE VÝSLEDKŮ	21

7.1 Bydlení	21
7.2 Vzdělání	24
7.3 Nezaměstnanost a trh práce	26
7.4 Problematika zadlužení a půjček.....	28
7.5 Důležitost poskytování sociálních služeb	30
8 DISKUZE	32
9 ZÁVĚR.....	35
RESUMÉ	36
10 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	37
11 PŘÍLOHY	42

1 ÚVOD

Sociální vyloučení je pojmem, který v posledních letech rezonuje společností čím dál více a je velmi pravděpodobné, že tomu tak bude i nadále. Se sociálním vyloučením se pojí problémy jako nedostupné bydlení, zadlužení a dále také nezaměstnanost, nízké vzdělání a chudoba. To, že se jedná o narůstající problém v České republice (dále jen ČR) nastiňují především analýzy z roku 2006 (MPSV, 2006) a 2015 (Čada a kol. 2015), které na toto téma byly zaměřeny. Ukázalo se, že mezi těmito lety se zvýšil, jak počet sociálně vyloučených lokalit, tak i sociálně vyloučených osob. Dá se tedy předpokládat, že každým rokem se bude počet nadále navyšovat.

Rozhodl jsem se zabývat tímto tématem, jelikož považuji za klíčové ho zkoumat, přemýšlet o něm a věnovat mu zvýšenou pozornost. Dalším důvodem pro volbu daného tématu je skutečnost, že v Ústeckém kraji (dále jen ÚK), ve kterém žiji, je sociální vyloučení rozšířeným jevem.

Hlavním cílem mé bakalářské práce je identifikace a analýza sociálních potřeb obyvatel vybraných sociálně vyloučených lokalit (dále jen SVL). V první kapitole teoretické části se věnuji různým definicím sociálního vyloučení, a tomu, jak na něj pohlíží různí autoři. Následující kapitola pojednává o historii konceptu sociálního vyloučení a jeho odlišení od konceptu chudoby. Dále se věnuji příčinám sociálního vyloučení a jeho různým formám. Ve druhé kapitole popisuji a snažím se nastítnit problematiku sociálního vyloučení v ČR, načež navazuji podkapitolami o problematikách, které jsou z hlediska mého výzkumu stěžejní. Následující třetí kapitola pojednává o představení Agentury pro sociální začleňování (dále jen Agentura) a její důležitosti s ohledem na problematiku sociálního vyloučení a také terénní sociální práci, která je ve vztahu k SVL podstatná.

V úvodní kapitole praktické části nejdříve popisuji hlavní cíl mé bakalářské práce, kterým je identifikace a analýza sociálních potřeb obyvatel vybrané SVL. Dále se věnuji výzkumným otázkám, charakteristice respondentů a respondentek a metodě sběru dat. Jelikož můj výzkum probíhal ve městě, které se nachází v ÚK, tak následná šestá kapitola je o charakteristice ÚK a také města Duchcov a SVL, ve kterých se výzkum uskutečnil. Podkapitola, která následuje přibližuje sociální práci a služby, jenž ve městě působí. Poslední kapitola je již samostatná interpretace dat, které jsem získal pomocí terénní kvalitativní analýzy, a to polostrukturovanými rozhovory.

2 SOCIÁLNÍ EXKLUZE

Sociální vyloučení neboli exkluzi můžeme chápat jako proces, kdy z určitých důvodů dochází k odsunu aktérů z většinové společnosti. V této kapitole se budu zabývat různými definicemi a uchopením tohoto pojmu, jelikož mnoho autorů na něj pohlíží jinak a definice jsou mnohdy nestálé.

Definici, která je z mého pohledu nejvíce výstižná, uvedli autoři Burchardt, Le Grand a Piachaud (1999, str. 229) ve své publikaci o sociální exkluzi ve Velké Británii. Popisují zde, že sociálně vyloučený je jedinec, který žije v určité společnosti, ale z určitých důvodů, které nemůže ovlivnit, se nemůže účastnit běžných občanských činností většinové společnosti, kterých by se účastnit chtěl.

Podobným způsobem vysvětluje sociální vyloučení Toušek (2007, str. 13), který uvádí že „sociálním vyloučením (exkluzí) rozumíme proces, kdy jsou jednotlivci či celé skupiny vytěsňovány na okraj společnosti a je jim omezován nebo zamezen přístup ke zdrojům, které jsou dostupné ostatním členům společnosti“.

Z důvodu omezování či dokonce zamezení přístupu ke zdrojům se aktéři mohou cítit utlačováni, bezmocní a mohou být neschopni převzít kontrolu nad svými každodenními rozhodnutími. To je také vzdaluje od různých možností jako jsou (1) pracovní příležitosti, (2) příjmy, (3) vzdělávací příležitosti či (4) sociální a komunitní aktivity (European Comission, 2004).

Důležité je si uvědomit, že sociální vyloučení neznamena pouze to, že je někdo chudý či žije pro většinovou společnost v nevhodném a nedostačujícím bydlení. Sociální vyloučení je multidimenzionální. Skládá se z více dimenzí a důvodů, proč je někdo sociálně vyloučen. Chudoba je považována pouze jako jedna dimenze z celé škály, ať už ji chápeme jako příčinu, nebo jako důsledek sociálního vyloučení (Mareš, 2006).

I toto tvrzení má ovšem své příznivce a odpůrce. Například Woodward a Kohli tvrdí (2001; dle Mareš 2006, str. 5), že jde o „širší a relevantnější koncept, který lépe uchopí výklad sociálních problémů“. Zaznívá však, že se jedná pouze o „jiný název pro chudobu“ (Levitas 1996; dle Mareš 2006, str. 5).

2.1 Historie pojmu sociální exkluze

Sociální vyloučení je relativně nový pojem, jehož smyslem je poukázat na měnící se povahu nerovnosti, kterou nelze postihnout dříve převažujícím konceptem chudoby. Chudoba sice může být součástí, příčinou či následkem sociálního vyloučení, ale neznamená to, že každý, kdo je chudý, je sociálně vyloučený a naopak (Mareš, 2000).

Těmto konceptům se Mareš (tamtéž) věnuje více a konstatuje, že sociální exkluze a chudoba mohou být možnostmi, jak se dívat na obtíže lidí s nedostatečnými a nekvalitními životními podmínkami, ale u sociální exkluze je to mnohem složitější, jelikož zahrnuje spoustu důležitých pojmů jako je integrace, participace či solidarita. Zatímco u chudoby většinou bereme v potaz jenom nedostatečné množství financí.

Prvním, kdo se problematikou sociální exkluze začal zabývat, byl francouzský sociolog a politik René Lenoir, který se ve své knize *Les exclus* snažil popsat problémy týkající se chudoby a sociální izolace ve francouzské společnosti. Později došlo ke změně ve Velké Británii, kde byl koncept chudoby částečně nahrazen po vítězství Labour Party¹ za sociální exkluzi (Barnes, 2002, str. 16).

Důvody proč se začal více používat koncept sociální exkluze vysvětluje Room (1990; dle Mareš 2000, str. 285) tak, že jde o snahu zachytit nové rysy chudoby ve smyslu (1) stálosti, (2) prostorové koncentrace, (3) diskriminace a patologického chování vůči normám majoritní společnosti a také (4) závislosti na sociálním státu či úpadku tradičních rodin.

Obecnějším důvodem, kvůli kterému se začal více používat koncept sociální exkluze než koncept chudoby, a který zmiňují autoři Brož, Kintlová a Toušek v knize *Kdo drží Černého Petra?* je, že sociální vědci se snažili najít termín, který by lépe vystihoval situaci osob, které žijí na okraji společnosti. Uvědomovali si, že pojem chudoba začíná být nedostačující a poukazuje pouze na materiální nedostatky nikoliv na jejich příčiny. Stejně tomu bylo u dalších jevů spojených s životem na okraji většinové společnosti.

¹ Labouristická strana neboli Labour Party je středolevicová politická strana ve Velké Británii.

2.2 Příčiny sociální exkluze

Mezi hlavní příčiny sociální exkluze můžeme zařadit vnitřní a vnější vlivy působící na jedince či skupinu osob. Vnitřními vlivy rozumíme jednání konkrétních osob, tedy jejich přemýšlením či chováním vůči různým situacím v jejich osobním životě. Tím mohou svoji situaci sociálního vyloučení přímo způsobovat, anebo posilovat její přítomnost. Mezi vnitřní vlivy můžeme zařadit ztrátu pracovních návyků z důvodu dlouhodobé nezaměstnanosti, neschopnost hospodařit s penězi, nízkou motivaci až nechut k řešení osobních problémů. I když zde pojednávám o vlivech vnitřních, často jsou tyto zmíněné příklady důsledkem příčin vnějších (Brož, Kintlová, Toušek 2007, str.9).

Vnější vlivy jsou na rozdíl od vlivů vnitřních ty, které jsou z pohledu sociálně vyloučeného neovlivnitelné. Nemohou je svým chováním změnit. Jsou často dány širší společností anebo osobami, které se nacházejí mimo sociální vyloučení. Jedná se především o ty, kteří rozhodují ve věcech jako je trh práce, bytová politika, sociální politika a velkou měrou zde bohužel nadále hraje určitou roli diskriminace či stigmatizace na základě rasy, etnicity a národnosti (Brož, Kintlová, Toušek 2007, str.8).

Mezi výše zmíněné příčiny neboli vlivy můžeme též zařadit různé dimenze sociálního vyloučení. Mareš (2002, str. 15-16) rozlišuje tyto dimenze na vyloučení (1) prostorové, (2) ekonomické, (3) sociální a kulturní, (4) symbolické a (5) kulturní. Všechny dimenze na sebe vzájemně určitým způsobem navazují. V další kapitole tyto dimenze vysvětlím více podrobněji a vysvětlím jejich význam.

2.2.1 Vyloučení prostorové

Dle mého názoru nejrozšířenější či spíše nejviditelnější forma vyloučení je právě vyloučení prostorové. Nazývané také jako prostorová segregace.² V kontextu sociálního vyloučení jde o jeden ze stěžejních projevů. Burjanek (1997, str. 423) vysvětluje pojem segregace jako oddělení skupin/y lišících se od majoritní skupiny do rozdílných často podřadných obytných oblastí města. Burjanek (1997, str. 424) zmiňuje, že dle Schwab (1992) se segregace dále rozděluje do tří typů. Prvním je tzv. ekologická segregace, která spočívá převážně v kulturních odlišnostech populace, ať už z pohledu rasy či životního stylu. Druhým typem je segregace dobrovolná, ta zakládá na společném soužití jazykově nebo kulturně stejného obyvatelstva, což usnadňuje uspokojování potřeb a udržuje jejich subkulturu. Posledním typem je segregace nedobrovolná, kterou lze popsat jednoduše jako situaci, kdy obyvatelstvo není spokojené s podmínkami bydlení a zároveň v jehož změně brání finanční či institucionální bariéry.

Toušek (2007, str. 14) zmiňuje, že „určitá míra segregace na základě ekonomického statusu je přirozeným důsledkem nerovnosti ve společnosti.“ Pokud ovšem probíhá na základě nějakých charakteristik, jako je například rasa či náboženství, hovoříme zde o diskriminaci. Ovšem ne vždy je snadné tvrdit, že segregace rovná se diskriminace, jelikož národnostní menšiny mají zpravidla nízkou úroveň ekonomického statusu, což je způsobeno jinými mechanismy sociálního vytěsňování (tamtéž).

Zároveň rozdělujeme mezi dobrovolným a nedobrovolným odloučením skupin obyvatel. Segregaci jsem nastínil v předešlých odstavcích, ale je zde ještě separace, tedy to dobrovolné odloučení, ke kterému dochází, pokud se skupina obyvatel svobodně prostorově vyčlení na základě vlastního přesvědčení a aktivit (Sýkora a Temelová, 2005, str. 5).

Mareš (2002, str. 14) vysvětluje dobrovolné odloučení jako osobní ztotožnění se s určitým řádem, který uvádí na příkladu světců asketů. Dalším důležitým bodem, který je nutno zmínit o dobrovolném odloučení, je ten, že může být privilegiem daných aktérů. Je to jakási možnost utéct před určitým rizikem, například kriminalitou,

² Segregace = oddělení, vzdálení či vyloučení

zasahováním do soukromí či epidemiemi, což Mareš dále ukazuje na příkladu neznámějšího dobrovolného odloučení v knize Dekameron³.

2.2.2 Vyloučení ekonomické

Ekonomické vyloučení je často popisováno jako zdroj a zároveň důsledek chudoby. Jde o vyloučení z daných standardů, které jsou ve společnosti obvyklé. Nejzákladnější formou ekonomického vyloučení je marginalizace na trhu práce. Může jít jak o ztrátu placeného zaměstnání, tak i určité vytlačení na sekundární trh práce, pro který je charakteristické časté střídání zaměstnání či dokonce nezaměstnanost (Mareš, 2006, str. 22).

Lidé, jímž je omezen či zamezen přístup na trh práce, mohou najít určitou formu nějakého finančního ohodnocení na černém trhu práce či sociálních dávkách. Jde alespoň o nějaké ukojení potřeb, i když víme, že práce „načerno“ má spíše negativní než pozitivní důsledky. Avšak jak uvádí Brož, Kintlová, Toušek (2007, str. 11) jde převážně o adaptaci na situaci, které byli vystaveni. Dále hovoří, že důsledkem nemusí být pouze vnější příčiny, jako je diskriminace či nedostatek nabídek práce, ale určitou roli mohou hrát i vnitřní příčiny. Může jít o exekuce, vysoké zadlužení jednotlivce nebo kompletní ztráta pracovních návyků.

2.2.3 Vyloučení sociální

Sociálním vyloučením v užším slova smyslu rozumíme proces či stav, kdy jednatel nemá dostatek kontaktů, možností se na někoho obrátit v důsledku velikosti či složení sociálního kapitálu. Často je sociální kapitál tvořen jednotlivci sdílející podobný sociální status nebo osobami z řad rodiny. Důsledkem je tedy často nemožnost se na kohokoliv obrátit v době potřeby (Brož, Kintlová, Toušek 2007, str. 13).

2.2.4 Vyloučení kulturní

Kulturní vyloučení je často definováno omezením přístupu až odepřením práva jedinců na plnohodnotné vzdělávání. Avšak i u této formy můžeme najít příčiny vnitřní a vnější. Vnějšími často bývá přeřazování dětí do škol vzdělávacích dle rámce pro děti s lehkým

³ Dekameron je soubor sta novel o lásce rozdělený na deset dní po deseti novelách, které si vypráví 10 paní a mladíků na venkově, když utekli před morem, který propukl ve Florencii roku 1348. Autorem je Giovanni Boccaccio.

mentálním postižením, kde ovšem přijdou o potřebnou kvalitu vzdělání, která je na „klasických“ základních školách. Oproti jejich vrstevníkům jsou tedy limitováni v potřebné kvalitě vzdělání již od základních škol. Ke zmíněným vnitřním příčinám patří například nízké vzdělání rodičů, jelikož své dítě nedokáží motivovat k docházení do školy a úspěchům v ní. Příčinou bývá, že rodiče nesou názor, že vzdělání do života není podstatné či nechápou význam vzdělání pro budoucnost jejich dítěte (Brož, Kintlová, Toušek 2007, str. 12).

2.2.5 Vyloučení symbolické

Vyloučení symbolické, jak vyplývá z názvu, je o různých významech, které osoby mohou mít, resp. které jsou jim připisovány. Jde o nějaký markantní rozdíl, který vybočuje od norem většinové společnosti a společnost ho shledá za „jiný“, „odlišný“. Členství ve většinové společnosti je potvrzováno (podobnost) či odmítáno (odlišnost), právě na základě nastavených symbolických významů, které jsou pro majoritu „normální“. Symbolické vyloučení je často postavené na stigmatizaci určitých skupin, které jsou něčím odlišné od hlavního proudu společnosti. Hovoříme zde o sociálních skupinách, které jsou brány jako deviantní, jiné anebo cizí (Mareš, 2002, str. 16). Dá se zde hovořit o formě labellingu⁴, aby mohl být někdo označený za „odlišného“, „cizího“ musí zde být právě i ta druhá strana, která ho takto označí.

⁴ Teorie nálepkování, která tvrdí, že aby jedinec byl pokládán za odlišného, musí být za odlišného označen, odlišnost mu musí být připsána, přisouzena.

3 SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ V ČESKÉ REPUBLICE

Sociální vyloučení a chudoba v ČR, jak zmiňuje Čada a kol. (2015, str. 5), představují jeden ze zásadních problémů, před kterými česká společnost stojí. Opírají se o Analýzu z roku 2006 (MPSV, 2006), která upozorňovala na problémy, jež se na sociální vyloučení vážou jako například bydlení, nezaměstnanost či vzdělanost. Tato další Analýza z roku 2015 zjištění z minulosti jen posiluje a ukazuje, že se celková situace spíše zhoršila. V ČR se s chudobou nebo sociálním vyloučením potýká 14,6 % osob (Čada a kol. 2015, str. 5). Toto číslo vychází na „přibližně 1,5 milionu lidí, a z toho téměř 100 tisíc dětí do šesti let a bezmála 180 tisíc lidí starších 65 let“ (tamtéž). Mezi proběhlými analýzami mezi lety 2006 a 2014 se zvedl, jak počet SVL z 310 na 606, tak i obyvatel v nich žijících skoro o polovinu. Největší nárůst lokalit je zaznamenán v Moravskoslezském a Karlovarském kraji, kde se počet zvedl až trojnásobně. Nejvíce sociálně vyloučených osob přibýlo v kraji Moravskoslezském a kraji Ústeckém. Dalším bodem bylo zjištění, že v roce 2006 připadalo na jednu SVL 271 osob, ale v roce 2014 to bylo 188 osob. Tím se došlo k závěru, že se SVL rozpadají do většího počtu po menších celků, a to převážně z důvodu stěhování se do odlehlejších obcí s nízkou funkčností infrastruktury (tamtéž, str. 8).

Z Analýzy (Čada a kol. 2015, str.5) jde dále vyčíst, že ČR je v podílu osob ohrožených chudobou se 14,7 % velmi daleko od celoevropského průměru, který činí 24,7 %. Tyto čísla nám říkají, že ČR je v tomto ohledu velmi úspěšná. Potvrzuje to i Strategie sociálního začleňování 2021-2030, která uvádí, že „Česká republika patří v dlouhodobém horizontu mezi státy EU s nejnižší mírou příjmové chudoby“ (MPSV, 2024, str. 9).

Tento způsob měření chudoby ovšem velmi zpochybňuje sociolog Daniel Prokop slovy: „Pokud by existovala soutěž o nejnesmyslnější a nejvíc zatemňující ukazatel v ekonomice a sociologii, relativně příjmová chudoba by ji nejspíš opanovala se suverenitou oštěpaře Jana Železného“ (Prokop, 2020, str. 33). Důvody, proč se vůči této metodice měření prováděnou Eurostatem vymezuje, jsou, že považuje za chudé lidi takové, kteří mají příjem do 60 % státního mediánu příjmů. Dalším důvodem je, že měření vychází z příjmu před exekucemi, což samozřejmě snižuje reálné číslo příjmové chudoby. V neposlední řadě jako problém zmiňuje nebrání ohledu na rozdílnou kupní sílu v zemích EU. Po zohlednění těchto faktorů dospěl k závěru, že

30 % obyvatel v ČR je ohroženo příjmovou chudobou oproti 24 % evropského průměru (Prokop, 2020, str. 34).

3.1 Kvalita a dostupnost bydlení

Bydlení je jednou z nejdůležitějších základních potřeb člověka a zároveň ovlivňuje jeho kvalitu života. To, kde bydlíme má vliv na naše psychické i fyzické zdraví, a proto je důležité, aby tato potřeba byla naplňována. Z důvodu nekvalitního nebo dokonce žádného bydlení člověk strádá a bývá dost často omezen ve svých životních rozhodnutích a šancích.

Evropský parlament v roce 2021 například vyzval členské státy k tomu, „aby uznaly důstojné bydlení jako jedno ze základních lidských práv, které je vymahatelné prostřednictvím právních předpisů. Podle poslanců by měl mít každý člověk přístup k důstojnému a zdravému bydlení“ (Evropský parlament, 2021). Hojsík (2016) tvrdí něco podobného, a to že bydlení je základní životní potřebou a nutným předpokladem ke kvalitnímu životu a zapojení jedince do společnosti.

Jednou z nejohroženějších skupin v kontextu bydlení jsou právě lidé žijící v SVL. Výzkum z roku 2022 (Lang, 2022, str. 13-14) o kvalitě bydlení v SVL uvádí, že až polovina obyvatel se potýká s malým bytem a nedostatkem soukromí v něm. Čtvrtina obyvatel se potýkala s nedostatečným zdrojem denního světla. Dalším indikátorem nevhodného bydlení je výskyt hygienických problémů. Mezi nimi se nejčastěji objevovaly problémy jako znečištění okolí, plísně, zatékání či vlhkost a štěnice nebo hmyz. Tyto faktory, kdy 1) do bytu zatéká nebo jsou části bytu vlhké či shnilé, 2) byt je příliš tmavý, 3) v bytě není koupelna, 4) v bytě není záchod mohou dojít až k deprivaci z bydlení či závažné deprivaci v bydlení, ke které dochází, pokud je splněn alespoň jeden ze čtyř faktorů a domácnost se dá považovat za přelidněnou.

Dostupnost bydlení je ovlivněna především privatizací bytového fondu, ke které došlo v průběhu 90. let 20. století, kdy tento majetek státu připadl obcím. Mezi hlavní důvody privatizace patřily vysoké náklady na provoz bytů a nemožnost zvyšování nájmů z důvodu jejich regulace. Nejvýraznějším efektem pro obce byla vidina přímého zisku z prodeje bytů (Slavata, 2017).

To ovšem z dlouhodobého hlediska přineslo problémy ve formě ceny nemovitostí a uvědomení si, že bytový fond, který si obce ponechaly je zcela

nedostačující. Častým problémem je i obchod s chudobou⁵, proto mnoho obcí privatizaci bytových fondů pozastavilo. Mezi způsoby, jak se obce snaží znovu rozšířit svůj bytový fond, jsou výstavby či rekonstrukce bytů z dotací, spolupráce se soukromými pronajímateli a výkup bytů od soukromých vlastníků. Tímto krokem mají obce větší možnost ovlivňovat bytovou a sociální politiku na svém území a tyto byty poté nabízet potřebné skupině obyvatel (MPSV, 2022).

3.2 Vzdělání

Další potřebou, která je velmi důležitá a nezbytná pro rozvoj člověka, je vzdělání. Ale i to může být některým skupinám, ať už ze systémového hlediska (diskriminace, segregované školství apod.) anebo nedostatečných finančních prostředků odnímáno (např. ve smyslu školních pomůcek či různých kroužků, které jsou pro rozvoj dítěte také důležité). Ve vyloučených lokalitách je zpravidla obyvatelstvem dosaženo vzdělání základní.

Analýza sociálně vyloučených lokalit (Čada a kol., 2015, str. 74) zmiňuje, že základní vzdělání má 7-8 z 10 obyvatel vyloučených lokalit v produktivním věku. V SVL, ve kterých žije převaha romská populace, má základní vzdělání 80 % obyvatel, zatímco v SVL, kde Romové tvoří menšinu je to 70 %. Největší koncentrace osob pouze se základním vzděláním se vyskytuje v SVL velkých měst.

Faktory, které mohou ovlivňovat studijní výsledky dětí ze SVL jsou např. hůře vybavená domácnost pro přípravu dítěte či rodiče, kteří své děti v důsledku vlastního sociálního statusu při studiu nepodporují. Děti ze SVL v porovnání s vrstevníky mají problém především se slovní zásobou, základy čtení a počítání. Důsledkem prožívání různých školních neúspěchů se mohou projevit školní absence (Čada a kol., 2015, str. 74).

Vypořádat se s těmito znevýhodněními a zvednout školní úspěšnost může docházení do mateřské školy. Děti, které navštěvují mateřskou školu, mají zpravidla menší obtíže se vzděláváním na škole základní. Ovšem v kontextu rodin ze SVL může nastat problém, pokud není žádná mateřská škola poblíž bydliště. Mezi klíčové faktory docházky romských dětí do předškolních zařízení se ukázaly (1) ekonomické důvody, (2) nedostatečná kapacita mateřských škol a (3) věk a počet sourozenců. Dalším

⁵ Obchod s chudobou je nečestná podnikatelská aktivita, která vydělává peníze na chudobě lidí.

omezujícím faktorem, který ovlivňuje docházku dětí do mateřských škol může být požadavek na to, aby rodiče byli zaměstnaní (Čada a kol., 2015, str. 75). Důležitým faktorem, který je třeba uvést je i to, že předškolní vzdělávání je povinné, a to od roku 2017 (MŠMT, 2024).

Vzdělání rodičů velmi ovlivňuje to, jaké vzdělání budou mít jejich děti. Průzkumy také poukazují na velmi nízké vzdělanostní aspirace dětí ze SVL. Pro rodiny s dětmi, které jsou socioekonomicky zatížené a žijí v SVL platí, že jejich děti pravděpodobně získají maximálně základní vzdělání a velmi těžko budou shánět zaměstnání (Odbor pro sociální začleňování MMR, 2023).

3.3 Nezaměstnanost a trh práce

V ČR se nezaměstnanost ke konci listopadu roku 2023 týkala přibližně čtvrt milionu osob. Ve srovnání s ostatními zeměmi EU, kde dosahoval průměr 6 %, byla v ČR míra nezaměstnanosti 2,9 % tou třetí nejnižší (Úřad práce ČR, 2023). To se ovšem netýká SVL.

Čada a kol. (2015) uvádí, že v SVL se průměr nezaměstnaných osob pohybuje přibližně okolo 80-85 %, což může být ovšem zkreslující údaj, jelikož ne všichni, kteří jsou takto za „nezaměstnané“ označeni, odpovídají definici nezaměstnané osoby. Zbylých 15-20 % sice zaměstnání má, ale ani to jim nepomohlo vymanit se ze sociálního vyloučení z důvodu toho, že zaměstnání bývá dost často krátkodobé či nízkopříjmové, tudíž neumožňuje sociální mobilitu obyvatel SVL.

Hlavním důvodem vysoké nezaměstnanosti v SVL je nedostatek pracovních příležitostí a diskriminace. V krajích s vysokou mírou nezaměstnanosti je o to těžší zaměstnání najít, jelikož je zde mnohem vyšší poptávka pracovních pozic než její nabídka. V obcích se SVL dle výzkumu Agentury bylo přibližně 23 uchazečů na jedno pracovní místo, což bylo oproti celorepublikovému průměru 10,9 osob více než dvojnásob. Nejvyšší počet nezaměstnaných byl v kraji Ústeckém, Karlovarském a Moravskoslezském (Čada a kol., 2015, str. 71).

Dlouhodobě nezaměstnaní obyvatelé SVL tedy často využívají alternativní cesty. Jednou z hlavních jsou sociální dávky, zadlužování či práce na „černo“. Když už se obyvateli SVL naskytne možnost pracovního uplatnění, jedná se pouze o sezónní a příležitostné práce, které jsou buď beze smlouvy, anebo na dobu určitou. Důležitou

roli v zaměstnávání osob ze SVL hrají i vnější a vnitřní příčiny. Mezi vnější lze zařadit demotivující sociální systém, strukturu pracovního trhu, malou flexibilitu v oblasti odměňování a různé formy diskriminace na trhu práce. Vnitřními příčinami je nízká kvalifikovanost, nízká úroveň vzdělání, ztráta pracovních návyků nebo zadlužení (Odbor pro sociální začleňování MMR, 2023).

3.4 Zadlužení a exekuce

Právě zadlužení či exekuce mohou mít na zaměstnání osob ze SVL velmi důležitý dopad. Jak zmiňuje Prokop (2020, str. 48-49), lidem s dluhy se nevyplatí pracovat, jelikož při exekuci zůstává člověku pouze nezabavitelné minimum. Čím více peněz si člověk vydělá, tím méně mu zbude, a navíc kvůli vyššímu příjmu mohou lidé ztratit nárok na určité dávky sociální podpory, které mohou být exekvovatelné. Z tohoto pohledu se tedy lidem více vyplatí pracovat tzv. na černo, protože tyto peníze jim nikdo nevezme a zároveň pořád mají nárok na dávky hmotné nouze.

V ČR je k 31.12.2021 668 tisíc osob v exekuci z toho 149 tisíc osob má 10 a více exekucí. Největší zastoupení osob v exekuci s ohledem na celkový počet obyvatel je v kraji Ústeckém 19,95 %, Karlovarském 12,96 % a Libereckém 9,17 % a jejich prevalence je největší v sociálně vyloučených lokalitách (Soukupová, 2021).

Dle Čady a kolektivu (2015, str. 73) byla zadluženost „experty v krajích uváděna jako hlavní důvod ztráty bydlení“. Bez včasné pomoci odborníků, často sociálních pracovníků v dluhovém poradenství, hrozí další zhoršení situace a propadnutí do dluhové pasti. Osoby si neuvědomují závažnost tohoto problému a nepřipouštějí si svoji situaci ohledně dluhů. Problém začnou řešit až v nejzazším momentě, kdy už problém eskaloval. Poměrně častým jevem je i to, že si osoba půjčí na svoji předešlou půjčku a dostává se tím do dluhové spirály (Čada a kol., 2015, str. 73).

4 SOCIÁLNÍ POLITIKA A SOCIÁLNÍ PRÁCE V KONTEXTU SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ

Jedním z nástrojů, resp. institucí sociální politiky v oblasti sociální vyloučení je Agentura. Ta spadá od roku 2020 do struktury Ministerstva pro místní rozvoj ČR a je vládním expertním nástrojem, který pomáhá podporovat sociální začleňování územně samosprávným celkům včetně jejich sdružení v podobě územních svazků, obcí a jejich svazků a klíčových partnerů. Agentura pomáhá v nástrojích a politikách, které pomáhají sociální integraci obyvatel, jež jsou sociálním vyloučením buď ohroženi, nebo již sociálně vyloučeni jsou. Dalším bodem je redukce, či eliminace SVL, a to v kontextu a prospěchu celé obce a jejich občanů (Odbor pro sociální začleňování MMR, 2023).

Agentura v současnosti spolupracovala či a aktuálně spolupracuje se 109 obcemi z celé ČR. Spolupráce mezi Agenturou a obcí nebo městem je zpravidla tříletá. Agentura používá 4 základní nástroje jimiž jsou (1) lokální partnerství, což je platforma, kde dochází k pravidelnému setkávání všech aktérů např. zástupců samosprávy, státní správy, neziskového sektoru a dalších možných aktérů, kteří mohou být angažováni v procesu sociálního začleňování. (2) Situační analýzy jsou podrobné výzkumy dané lokality, které se zaměřují na celkový stav SVL a potřeby obyvatel v různých oblastech jako je vzdělávání, bydlení a zaměstnání. (3) Strategické plány jsou závazné rozvojové dokumenty, které obsahují souhrny získaných potřeb ze situačních analýz a různé návrhy opatření, které přispějí k jejich naplnění. Plán je zároveň zpětně revidován a aktualizován. Na přípravě strategického plánu se podílejí všichni aktéři lokálního partnerství, kteří jsou často rozděleni do tematických skupin podle jejich zaměření. (4) Projektové poradenství je poskytované Agenturou pro pomoc všem partnerům v lokálním partnerství při čerpání vhodných finančních prostředků z evropských fondů (Odbor pro sociální začleňování MMR, 2023).

Agentura ovšem nepracuje pouze v již vzniklých SVL, ale snaží se také účinně předcházet vzniku dalších SVL, tím že monitoruje místa, obce či městské čtvrti, kde jsou nebo mohou být obyvatelé z nějakého podstatného důvodu sociálním vyloučením ohroženi (Odbor pro sociální začleňování MMR, 2023).

Metoda, která je v kontextu práce v SVL důležitá a používaná je terénní sociální práce. Ta je zaměřena na pomoc lidem v nepříznivé sociální situaci či lidem žijícím v SVL. Nedělníková a kol. (2006, str. 9-14) zmiňují, že sociální práce v SVL se provozuje primárně terénní formou. Právě terénní forma je velmi důležitý nástroj k předcházení sociálního vyloučení jednotlivců či skupin. Základními principy terénních služeb je (1) dodržování práv uživatelů, (2) zplnomocňování uživatelů, (3) práce v přirozeném prostředí uživatelů, (4) návaznost služeb a princip nízkoprahovosti.

Za obecné cíle terénní sociální práce dle Nedělníkové a kol. (2006, str. 12-13) považujeme „(1) prevenci sociálního vyloučení a jeho prohlubování, (2) prevenci sociálně rizikových jevů, (3) sociální začleňování, (4) mírnění negativních důsledků a rizik životních situací klientů, včetně jejich dopadu na společnost, (5) zmírňování nerovností, včetně nerovného přístupu ke službám, vzdělávání či bydlení, (6) pomoc klientům znovu nabývat sociální kompetence a (7) předávání informací“.

5 METODOLOGIE

V této části práce se budu věnovat základním informacím o výzkumu, který jsem za účelem naplnění cílů práce provedl. Konkrétněji zde cíl výzkumu popíši v podobě hlavní a dílčích výzkumných otázek, na které hledám odpovědi. Dále zde uvedu metodu, jež jsem využil pro sběr a analýzu dat. Důležitým bodem bude i etická stránka výzkumu ve vztahu k níž uvedu, jaké kroky jsem udělal, aby byl výzkum co nejvíce etický vůči jeho participantům a participantkám. Následně uvedu charakteristiku respondentů a respondentek a v neposlední řadě interpretaci zjištění.

5.1 Cíl výzkumu

Hlavním cílem mé bakalářské práce, který vyplývá již z jejího názvu, je identifikace a analýza sociálních potřeb obyvatel vybraných SVL, ve kterých jsem provedl výzkum. Zajímají mě, jaké sociální potřeby jsou pro obyvatele SVL nejvíce stěžejní a jak (zdali vůbec) je poskytovatelé sociálních služeb naplňují.

Hlavní výzkumná otázka zní: Jaké sociální potřeby vyplývají z životní situace obyvatel SVL?

Dalšími výzkumnými podotázkami jsou:

Jaké specifické potřeby mají obyvatelé SVL v kontextu bydlení?

Jaké specifické potřeby mají obyvatelé SVL v kontextu vzdělávání?

Jak (případně zdali vůbec) na výše zmíněné potřeby reagují sociální služby?

5.2 Charakteristika respondentů a respondentek

Věk respondentů a respondentek z řady obyvatel SVL byl v rozmezí 30-70 let. Jako společný charakterizující znak považuji vysokou nezaměstnanost. Dalším znakem je nízké vzdělání z většiny dosažené základní, ovšem dvě respondentky jsou vyučené. Většina kromě dvou respondentů nemá exekuci nebo dluhy. Dluhy je myšlena půjčka od bankovní či nebankovní společnosti, jelikož půjčování si peněz od přátel a známých naplňovali všichni, tudíž to považuji jako nejvýraznější společnou charakteristiku. (Podrobnější charakteristika vzorku viz příloha č. 1.)

Pro výběr respondentů a respondentek z řady obyvatel SVL jsem měl dvě hlavní kritéria. Těmi byla plnoletost, a především vůbec být obyvatelem či obyvatelekou SVL. Hlavním důvodem kritéria plnoletosti byly probírané témata v rozhovorech. Kritéria pro sociální pracovníce jsem měl nastavené tak, že se jejich práce musí vztahovat na SVL a na jejich obyvatele. Rozhovory jsem zrealizoval celkem s jedenácti respondenty a respondentkami, z toho osm respondentů a respondentek byli obyvatelé SVL a tři respondentky byly sociální pracovníce, které pracují a přicházejí do kontaktu s obyvateli SVL.

5.3 Metoda sběru dat

Pro svůj výzkum jsem si vybral kvalitativní formu výzkumu, konkrétně polostrukturované rozhovory. Dle Zandlové (2020, str. 322) je pro polostrukturovaný rozhovor charakteristická flexibilita a otevřenost, které dávají výzkumníkovi a dotazovaným osobám možnost ujasňovat si v průběhu rozhovoru otázky i odpovědi. Právě otevřenost je pro mě v kontextu otázek velmi důležitá, a to z důvodu možnosti doptávání se a ujasňování si odpovědí na různá témata, o kterých respondenti a respondentky začnou hovořit. Jako další důležitý faktor u rozhovorů vnímám i neverbální komunikaci, subjektivní pohled na dané téma a emoce, které mohou v respondentech a respondentkách určitá témata vyvolávat.

Pro svůj výzkum a vyhledání respondentů a respondentek jsem si zvolil metodu referenčního výběru, konkrétně expertního výběru. V mém případě šlo o kontaktování vedoucí sociální pracovníce pomocí e-mailové komunikace, se kterou jsem přišel do kontaktu již na povinné školní praxi. Ta mi poté zprostředkovala kontakt na terénní sociální pracovníci, která v těchto lokalitách pracuje s potenciaálními respondenty a respondentkami pro můj výzkum. Terénní sociální pracovníce na moji žádost poté sehnala respondenty a respondentky, jež by byli ochotni se výzkumu zúčastnit. Tuto metodu jsem zvolil hlavně pro to, že terénní sociální pracovníce se s obyvateli SVL zná a mají mezi sebou mnohem důvěrnější vztah.

5.4 Průběh a analýza rozhovorů

Rozhovory probíhaly jak s obyvateli SVL, tak i se sociálními pracovníci, které s obyvateli SVL pracují a přicházejí s nimi ke každodennímu kontaktu. Rozhovory byly realizovány v přirozeném prostředí obyvatel SVL převážně tedy v jejich místě bydliště,

se sociálními pracovníci byly rozhovory realizovány v jejich kancelářích. Všechny provedené rozhovory jsem si nahrával na diktafon, a poté přepisoval do počítače. V prepisech jsem si postupně kódoval pomocí zvýrazňování segmenty dat, které byly z pohledu mnou zvolených výzkumných otázek důležité.

5.5 Etické aspekty výzkumu

Před začátkem každého rozhovoru byl respondentům a respondentkám vysvětlen účel rozhovoru. Byli seznámeni s tématem a okruhy otázek mého výzkumu. Zároveň jsem všechny respondenty a respondentky požádal o souhlas s tím, aby rozhovory mohly být nahrávány na diktafon s upozorněním, že, přičemž je neposkytnu žádné třetí straně. Všichni respondenti a respondentky byli dále informováni o anonymizaci prezentovaných dat. V práci proto nejsou zmíněny reálná jména ani charakteristiky, podle kterých by mohli být respondenti či respondentky identifikováni.

6 SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ V ÚSTECKÉM KRAJI

ÚK je rozdělen do sedmi okresů (Děčín, Chomutov, Litoměřice, Louny, Most, Teplice a Ústí nad Labem). Skládá se z 354 obcí, z toho 59 se statusem města. V Analýze z roku 2015 (Čada a kol. 2015, str. 31-32) je sice ÚK v indexu změny počtu SVL mezi těmi, kde jich přibýlo nejméně, ale i tak jde o kraj s největším počtem těchto lokalit. V celé ČR bylo v roce 2014 přibližně 606 SVL, z toho 89 v ÚK. Faktem je, že lokalit nepřibýlo tolik, jako třeba v kraji Karlovarském či Moravskoslezském, ovšem s průměrným počtem 471 osob na jednu SVL, je nad průměry ostatních krajů. Dalším faktem je, že v celém ÚK žije přibližně 36 000 až 38 500 obyvatel SVL, což je přibližně třetina z počtu 95 000 až 115 000 v ČR.

V celorepublikovém kontextu SVL přestávají mít podobu čistě městských částí a spíše narůstají menší lokality v odlehlých místech či lokality na venkově s nízkou úrovní infrastruktury. Tomuto trendu se ale ÚK částečně vymyká, čemuž odpovídá uvedený vysoký průměr osob na jednu SVL. Největší počet sociálně vyloučených osob je v Ústí nad Labem, kde jsou městské části Předlice a Mojžíř. Dále Most se SVL Chanov či tzv. Stovky, a Litvínov, ve kterém se nachází SVL Janov (Vláda ČR, 2015, str. 1-2).

Agentura používá tzv. Metodiku pro posouzení rozsahu sociálního vyloučení v území, která je založena na využívání dat v různých dimenzích sociálního vyloučení a mechanismech jeho opakování. Tyto data pomáhají sledovat a srovnávat sociální vyloučení na různých územích v ČR, popřípadě i vývoj sociálního vyloučení v určité lokalitě v čase. Díky této metodice je Agentura schopna vést dlouhodobý a častější přehled a vývoj změn sociálního vyloučení v celé ČR, krajích či obcích (Lang, Matoušek 2020, str.4).

Vývoj a rozsah sociálního vyloučení je sledován indikátory, které pokrývají zásadní aspekty sociálního vyloučení: „Kombinace indikátorů je vzájemně konzistentní a pokrývá zásadní aspekty konceptu sociálního vyloučení“ (Korecká, Lang, Kopecká 2020, str.5). K měření celkového rozsahu sociálního vyloučení se používá tzv. index sociálního vyloučení. Ten v sobě obsahuje pět indikátorů, kterými jsou: (1) příjemci příspěvku na živobytí, (2) příjemci příspěvku na bydlení, (3) osoby v exekuci, (4) dlouhodobě nezaměstnané osoby a (5) předčasné odchody ze systému základního vzdělání. Index je ve formě 30bodové škály, kdy nejmenší znamená žádné zatížení

obce sociálním vyloučením a největší znamená velké zatížení obce sociálním vyloučením. Pro přehlednost se používají čtyři kategorie hodnot, které rozdělují závažnost ohrožení sociálním vyloučením těmi jsou 0-1 bod, 2-7 bodů, 8-11 bodů a 12-30 bodů (Korecká, Lang, Kopecká 2020, str.8).

Z výsledků měření v 354 obcích ÚK vzešlo, že 81 obcí obdrželo 0-1 bod, tj. velmi nízké ohrožení sociálním vyloučením. Největší počet obcí, a to 199 obdrželo 2-7 bodů rovnající se mírnému ohrožení sociálním vyloučením. Na druhé straně škály, kdy už se jedná o velké a závažné ohrožení obcí sociálním vyloučením v rozmezí 8-30 bodů, bylo obcí 74. V procentuálním podílu obcí s 8-30 body škály byl ÚK s 20,9 % oproti celkovému stavu v ČR 8,3 % velmi zatížen sociálním vyloučením (Korecká, Lang, Kopecká 2020, str.8-10).

6.1 Deskripce sociálně vyloučených lokalit v Duchcově

Z důvodu realizace mého výzkumu ve městě Duchcov zde nastíním jeho charakteristiku. Město Duchcov, které má necelých devět tisíc obyvatel, se nachází v okrese Teplice v Ústeckém kraji. Duchcov spadá pod správní působnost obce s rozšířenou působností města Teplice. Duchcov je historicky provázán s průmyslem a těžbou uhlí, kvůli které se uvažovalo dokonce o zbourání jižní části města.

V Duchcově se podle Situační analýzy Duchcov (Šťastná a kol., 2011) nacházejí tři SVL. Největší lokalita se nachází na jihu města. Nejedná se o čistě prostorově vymezenou lokalitu, neboť zasahuje mnoho okolních ulic, ve kterých bydlí znevýhodněné i „běžné“ rodiny. Tato lokalita se často ostatními obyvateli nazývá ta „dole“, „nebezpečná“ či „jižní Duchcov“. Dostupnost služeb v lokalitě spíše není, jde o pár obchodů se smíšeným zbožím. Větší počet služeb je situován ve středu města (pošta, obchody, nemocnice), chůzí je to přibližně 10-15 minut. Domy jsou zde spíše v horším stavu, velký vliv na to měla výše zmíněná těžba uhlí, kvůli které se vyhlásila stavební uzávěra a domy postupně začaly chátrat, ale také i kvůli prodeji bytů soukromníkům.

Druhou SVL je osada Viktorina, která se nachází přibližně 2 km od centra a 1 km od okraje města Duchcov. Osada se nachází mezi Duchcovem a Hájem u Duchcova. V blízkosti je pouze autobusová a vlaková zastávka. V nedávné době se zde vystavěl

chodník až do Duchcova, lidé tedy již nemusí chodit po dost často vytížené hlavní silnici, která vede do Háje a Lomu. V osadě se nacházejí tři jednopatrové domy.

Třetí lokalitou je osada Stará Gizela, která se nachází přibližně 500 m od osady Viktorina. Nejbližší občanská vybavenost cca 500 m jsou zastávky MHD u osady Viktorina. Osadu Stará Gizela tvoří dva domy s 12 byty. Lokalita je zapadlá v lese a v okolí je pouze jedna vedlejší silnice. Obě tyto osady patří městu Duchcov, dříve byly tyto domy určené pro tzv. „neplatiče“. Lokality nejsou plynofikované a vytápění je na tuhá paliva jako je uhlí či dřevo.

6.2 Sociální práce v Duchcově

Největším poskytovatelem sociálních služeb na území města Duchcov je Charita Most, která zde provozuje několik služeb, které se zaměřují na osoby ohrožené sociálním vyloučením, osoby sociálně vyloučené, osoby v krizi či osoby bez přístřeší.

Mezi nabízenými službami je např. azylový dům Duchcov, který zároveň provozuje noclehárnu. Cílem služby je pokrok jednotlivých uživatelů v oblastech jako je bydlení, zaměstnání či hospodaření s financemi. Cílová skupina je vymezena ve věku od 18 do 80 let (Charita Most, 2024).

Další službou je nízkoprahové zařízení pro děti a mládež, jejíž cílem je vyhledávání ohrožených jedinců (dětí) a následná pomoc v oblasti snižování sociálních rizik, pomoc při zlepšování školního prospěchu a vytváření rovnocenných podmínek. Služba je poskytována bezúplatně a cílovou skupinou jsou děti a mládež od 6-15 let (Charita Most, 2024).

V neposlední řadě je v Duchcově poskytováno odborné sociální a dluhové poradenství, které se zaměřuje na osoby sociálně vyloučené či sociálním vyloučením ohrožené. Cílem služby je snižovat rizika sociálního vyloučení, podpora soběstačnosti klientů, zajištění a udržení hmotného zabezpečení klientů či podpora soběstačnosti (Charita Most, 2024).

7 INTERPRETACE VÝSLEDKŮ

V této části práce se již věnuji samotným výsledkům, které vzešly z probíraných témat v polostrukturovaných rozhovorech s respondenty a respondentkami. Každého respondenta či respondentku jsem popsal pseudonymem, aby odpovědi byly více srozumitelné a přehledné (viz příloha č. 1).

7.1 Bydlení

Prvním tématem, které jsem s respondenty a respondentkami probíral, byly otázky ohledně bydlení. Jak zmiňuji v kapitole 3.1 kvalitní bydlení je jedna z nejdůležitějších potřeb člověka a jeho kvalita má velký vliv ať už na naše psychické tak i fyzické zdraví. V tomto ohledu jsem se respondentů a respondentek ptal, jak by popsali stav svého bydlení včetně nějakých pozitiv či negativ, které jejich bydlení může obnášet.

„Já jsem chtěla pryč, protože všechno daleko nic nemám po ruce, ani léky nemůžu vybrat, nemůžu dolů.“ Petra

„Není, není tam nic tam měnil jenom elektrika, a mokrej je ten byt, tam je vlhko to je nejhorší byt.“ Jana

„Jó a jaký? Víš, že to nejde ani člověk je rád, že žije. No mám plíseň ježišmarja ani nemluví. Jde to, já už jsem zvyklej.“ Adam

„Jo, jak jsem říkal takováhle cimra, ale to stačí na to spaní.“ Patrik

„Jo líbí no akorát dívejte. [respondentka ukazuje na zeď s plísní]“ Eva

Někteří respondenti a respondentky byli se svým bydlením spokojeni, jiní uváděli, že se jim v bytě tvoří plíseň, nebo je byt moc malý, tudíž jim nevyhovuje. Na sociální pracovnice jsem směřoval otázku, s jakými problémy se nejčastěji lidé setkávají skrze bydlení a jak by ohodnotily celkový stav budov či bytů, ve kterých lidé žijí. Odpovědi sociálních pracovnic navazovaly na obyvatele SVL ve smyslu různých nevyhovujících podmínek, jako je plíseň, vlhkost či celkově špatný stav bytů a domů, ve kterých lidé žijí. Tato skutečnost může ovlivňovat celkové zdraví obyvatel SVL, nenaplnění základních potřeb a možné deprivace ze špatného stavu bydlení. Dalším tématem byla určitá obtížnost obyvatel SVL si byt vybavit nábytkem či spotřebiči.

„Skrz bydlení no tak nemají určitě na to mít to bydlení kompletně zajištěný, mít prostě vybavení, jo to že jako se někam nastěhuju ale sehnat postel, sehnat pračku, mít ledničku a udělat si takovou tu finanční rezervu, kdy, když se jim něco z toho, co mají rozbije a můžou si to zase dopřát, prostě není jo.“ Denisa

„No tak třeba Viktorina jsou městský byty a určitě tam je to v katastrofálním stavu oproti tomu, jaký sociální nebo městský byty jsou tady v Duchcově.“
Denisa

„Nicméně to jsou samozřejmě potom byty, které nejsou úplně tak vhodné na bydlení z nějakýho jako hlediska vybavenosti, tak to by bylo asi to nejmenší, ale většina z těch bytů má jako plíseň nejsou úplně jako vhodné. Byly byty, kde nebylo ani jako topení, kde jsou nějaký jako problémy se zapojením elektřiny a tak dále. Nicméně to je většinou jedno z mála bydlení, na který jako ta naše cílovka dosahuje.“ Kateřina

U některých respondentů a respondentek jsme se v otázkách bydlení dostali i k určitým sporům s pronajímateli, kteří vlastní určitou část bytů právě v lokalitě na jihu Duchcova. Většina respondentů a respondentek byla ovšem s pronajímatelem spokojená a své bydlení popsala jako dostačující. Mě osobně zarazily částky za nájemné, které stavu bytů a budov z mého pohledu neodpovídaly. Dále také smlouvy, které byly z velké části na krátkou a určitou dobu, nejčastěji na 3 měsíce. To může na obyvatele SVL vyvíjet určitou formu nátlaku či stresu, že nemají jisté bydlení na delší dobu.

„Já jsem bydlela u pana [jméno]. A ten mě vyhodil už třikrát. Jemu vaděj návštěvy, když přijde vnučka z [město] jako od kluka dcera, a přijde se zamnou podívat jako za bábou a on zrovna přijde a on ji tam vidí a řekne ale paní [jméno] tady nemaj návštěvy co dělat, a já říkám na co po tom teda žijeme, když děti nemůžou do bytu na návštěvu.“ Jana

„No mám smlouvu na nějak, no každý 3 měsíce chodím pro novou smlouvu a platím 6 200,- i s elektrikou no.“ Markéta

„Na 3 měsíce mám smlouvu a pak mi to prodlužujou“ Pavel

„No starostka prodala barák, od výboru [respondentka pláče], mám tady 9000,- furt mám stálo.“ Petra

„2500,- smlouva je na 2 roky a pak se prodlužuje. Jsem spokojená.“ Jaroslava

„Ne, jeho to nezajímá hlavně že mu platím.“ Adam

Z pozorování a některých rozhovorů jsem si všiml, že v bytech se respondenti a respondentky zcela nezabydlují, což může být způsobené právě vidinou nejistého bydlení. Jenom paní Jaroslava se tomuto vymyká, a to z důvodu, že jako jediná respondentka bydlí v sociálním bytě, který dostala od města. Velká část bytů respondentů a respondentek byla jedna místnost spojená s kuchyní a sociálním zařízením. Zároveň je důležité zmínit, že vysoké procento respondentů a respondentek žije samo, tudíž u nich nedochází k narušení jejich soukromí a přelidněnosti bytů. Mezi hlavní důvody, které respondenti a respondentky uváděli byla ztráta rodinných příslušníků či ukončení stýkání se s rodinou z důvodů ukončení vztahů. Faktorem může být i vyšší věk respondentů a respondentek.

Z rozhovorů, kdy se pár respondentů a respondentek zmínilo o sporech s jejich pronajímatelem, jsem zařadil otázku na toto téma i do rozhovorů se sociálními pracovníci. Zajímala mě jejich zkušenost, jelikož se může lišit s ohledem na to, kolik respondentů a respondentek se účastnilo v mém výzkumu a s kolika obyvateli SVL celkově pracují právě sociální pracovníci. Další otázkou bylo, zda sociální pracovníci vnímají jakoukoliv diskriminaci právě na trhu s bydlením vůči obyvatelům SVL.

„Problémy s pronajímatelema jsou, ale já momentálně nemám, protože u těch pronajímatelů teď nikoho nemám, ale vím, o pronajímatelech, který jsou problémoví a který se nedoporučují.“ Denisa

„Tam je prostě to, že ty města mají ty byty pro svoje jako občany, takže oni chtějí to držet vlastně těm, co mají trvalý pobyt jako v Duchcově, nějakou dobu nesmí mít dlužnost jako na odpadech nebo vůči městu celkově.“ Kateřina

„S tím jsem se jako moc nesešla tím, že jsou vždycky výběrový řízení na ty byty, tak do toho já nevidím. Já, když jsem tam potřebovala někoho dostat tak se mi to povedlo.“ Denisa

„Určitě lidi z vyloučený komunity nemají prakticky žádnou šanci získat městský byt, neboť ty podmínky pro získání městského bytu jsou zaměřené na bezdlužnost a příjem, což lidi z vyloučený komunity nesplňují. Většina jich je zadlužených a nejsou schopni najít si zaměstnání.“ Tereza

7.2 Vzdělání

Mezi respondenty a respondentkami převažovalo především vzdělání základní. Jedna respondentka sdělila, že je vyučená a dvě respondentky nemají dokončenou základní školu. Mezi odpověďmi na otázku, zda je pro respondenty a respondentky vzdělání důležité odpovídali většinou kladně a vztahovali tuto otázku spíše ke svým dětem a jejich podpoře ve vzdělávání. Na otázku, proč mají základní či žádné vzdělání odpovídali respondenti a respondentky různě. Převážně šlo o zakládání rodin či nedostatečnou motivaci k vzdělávání.

„Nemám ne ne žádný, ani základní. No kluk ten chodil do normální, ten se nechtěl učit a má normální no základní. Měla jsem o to zájem, ale děti nechtěly no takhle vám to řeknu.“ Jana

„Základní, ale já jsem se učila 2 roky to bylo učiliště, pak jsem se vdala a otěhotněla, tak jsem to nedokončila. Jako nutila, aby se jako učili, holka je zdravotní sestra.“ Jaroslava

„Žádný já nechodila do školy, my jsme pracovali na Slovensku a šli jsme do Čechy, jsem negramotná nemám ani podepsanou občanku. Ne nikdo nemá.“ Petra

„Základní základní, mám kluka policajta. Musel jsem podporovat ne? Aby se dostal někam, pomáhal jsem, moje děti byly dobrý.“ Adam

„Mám, jsem vyučená no švadlena.“ Eva

Pracovnice se shodovaly a zmiňovaly za důsledek nízkého vzdělání obyvatel SVL hlavně vzorce chování či přístup rodičů ke vzdělání. Zjišťoval jsem i pohled na finanční stránku vzdělávání. V tomto ohledu mi sociální pracovnice sdělila jako velmi důležitý faktor informovanost rodin a rodičů o různých programech, jež právě pomáhají se školními pomůckami či školními kroužky, které si rodiny nemohou z různých důvodů dovolit financovat.

„Tak určitě třeba vztahy v rodině oni tím, že vlastně fungujou tak jak fungujou, tak je to na základě toho, že už to převzali od svých rodičů. Nebo ty rodiče třeba už neměli, byli z dětskýho domova. Takže vlastně za to, třeba ani nemůžou a teď už jako napravovat to, je těžký.“ Denisa

„To si nemyslím jako myslím si, že v dnešní době jasně. Jako mít dítě na škole, ať už je to, když se bavíme jenom o základní škole, tak je to jako náročný, že jo? Všechny ty učebnice a všechny pomůcky a tak dále. Nicméně zas si myslím, že existuje spousta jako programů a projektů, kdy ty dětičky se v tom dají jako podpořit. Potom záleží právě na té komunikaci tý školy a těch neziskovek, co jsou v tom městě, aby ty informace o tom jako předali.“ Kateřina

Sociální pracovníce v návaznosti na nízké vzdělání obyvatel SVL zmiňovaly možnost zařízení si rekvalifikačních kurzů, které nabízí Úřad práce ČR. Rekvalifikace umožňuje osobám získat kvalifikaci, ať už pro nové zaměstnání či pro udržení stávajícího zaměstnání. Uchazeči ovšem musejí splňovat určité podmínky, aby mohli být zařazeni do rekvalifikačního kurzu. Hlavními jsou (1) být v evidenci Úřadu práce ČR. (2) Rekvalifikace musí být účelná, tedy že je reálná šance získat zaměstnání. (3) Uchazeč musí být zdravotně způsobilý a (4) musí být potřebná, tedy že uchazečova stávající kvalifikace mu neumožňuje najít vhodné pracovní místo (Úřad práce ČR, 2023).

Právě účelnost rekvalifikací považují sociální pracovníce jako nejdůležitější faktor a určitý krok k získání odpovídajícího zaměstnání. Zároveň mi sociální pracovníce popisovala situaci z praxe, kdy Úřad práce ČR vyžaduje dopředu smlouvu, aby měl jistotu, že rekvalifikace bude účelná a uchazeč opravdu rekvalifikaci potřebuje na získání určitého pracovního místa, což může být problém v tom smyslu, že uchazeč nedostane smlouvu bez požadované rekvalifikace a zároveň naopak nedostane rekvalifikaci bez prokázání smlouvy a pracovního místa, na které ji potřebuje.

„Uživatelé, buďte o tom nevědí, nebo se jim do něčeho nového nechce, takže uvidíme, jak to funguje a jak to probíhá, protože zrovna ta rekvalifikace, pokud bude dobrá, tak určitě jim může hodně pomoci.“ Denisa

„Když je rekvalifikace dobře cílená z toho úřadu práce, tak to si myslím, že je super, ale musí to být fakt jako cílený.“ Kateřina

„Někdo po tobě chce dopředu jistotu toho, že tě někdo jako že jo přijme, ale zas ten člověk tě nepřijme, dokud nemáš vlastně jakoby ten papír na to, takže je to takový trochu jako složitější.“ Kateřina

7.3 Nezaměstnanost a trh práce

Většina respondentů a respondentek tohoto výzkumu měla někdy v průběhu života zaměstnání. Mezi důvody, proč již zaměstnání nemají, respondenti a respondentky zmiňovali zdravotní stav, nehody na pracovišti, nemožnost uplatnit se z důvodu nízkého vzdělání na pracovním trhu, diskriminaci zaměstnavatelů vůči obyvatelům SVL či důchodový věk, kterého část respondentů a respondentek také již dosáhla. Pár respondentů a respondentek mělo dlouhodobou práci, ovšem většina zmiňovala zkušenosti pouze s prací na dobu určitou a neudržení si této práce. To se může vztahovat na téma, které jsem probíral již v kapitole 2.3, a to vnitřní příčiny, mezi které patří například ztráta pracovních návyků, nízké vzdělání nebo zadluženost. Zároveň se objevovaly i vnější příčiny ve formě diskriminace na trhu práce od zaměstnavatelů.

„Co přišlo cihly jsme vypalovali ve sklárně, skla jsme skládali, pálili a všechno možný na brigády.“ Petra

„No měla, měla jsem, dělala jsem to na technickéj půl roku. Pak jsem byla no [název pracovní firmy] 10 let.....Od mládí no.“ Markéta

„Dělala, uklízela jsem ve škole v [město] uklízečku. A od té doby potom holka autistka, tak jsem o ni pečovala, ze zdravotních důvodů, od té doby jsem nechodila do práce.“ Jaroslava

„Na šachtě celý život.“ Adam

„Momentálně ne. Ježiši marja to bylo v Německu, ale to je někdy před rokem. Zatím hledám, no teďkom možná zejtra budu volat kvůli malování. Mám kamaráda malíře. A že bych dělal nějaký kanceláře malovat.“ Patrik

Jedním z témat, které z rozhovorů vyplynulo byla i tzv. práce na „černo“. Je to jeden z nejrozšířenějších jevů v šedé ekonomice, kdy „zaměstnanec“ vykonává určitý typ práce bez uzavření pracovní smlouvy. Mezi hlavní výhodu práce na „černo“ se často uvádí rychlý přínos peněz. Ovšem negativní důsledky převládají a patří mezi ně právě výkon práce beze smlouvy, což zaměstnance nechrání a může dojít k různým problémům, jako je nevyplacení smluvené částky, neproplacení úrazu a nejistota práce spojená s její dobou.

Z provedených rozhovorů mi nikdo z respondentů a respondentek na otázku „Zda někdy vykonával práci na černo“ přímo neřekl, že by ji vykonával, ovšem po dalších otázkách zaměřených na práci se objevovaly fráze jako občasné vydělávání u známých, krátkodobé brigády či jednorázové výdělky, se kterými respondenti zkušenost měli.

Sociální pracovnice zmiňovaly, že práce na „černo“ je běžná praxe a velmi častý jev příležitostného výdělku u obyvatel SVL. Snaží se ovšem obyvatelům SVL vysvětlit právě negativní důsledky takového zaměstnání a zvýšit informovanost o možných důsledcích, které práce na „černo“ obnáší. Vedle důsledků, které mohou nastat při práci beze smlouvy, byla zmíněna i negativní stránka „volnosti/flexibility“, a to ve smyslu chodit do práce opakovaně a v určitý čas, což může vést k horším pracovním návykům.

„Právě to, že to je pro ně výhodnější, tak to dělaj, a to je fakt právě jednou dožene. Na druhou stranu oni tím, že vykonávají tu práci, kdy nemají vlastně k tomu papír nic a něco se jim stane, tak vlastně je to průšvih a pro ně to může být jako i fatální vůči hledání dalšího zaměstnání, třeba. A hlavně pak ty návyky jo u tohohle, když nepřijdeš, tak nepřijdeš nikdo s nikým nemá smlouvu nic. Prostě je to špatně no.“ Denisa

„No, protože když jdou na černo, tak jim běží furt stálej příjem z tý hmotky a načerno jdou jenom, když se jim jako chce, že to vidí, jako že si teďka můžou jako chvilku přivydělat.“ Kateřina

„Nicméně pro ně je to jako, že tam není ten závazek si myslím jedna z věcí, že to je to, co je jako [„motivuje“] dělat načerno. Druhá věc, že je to pro ně jako pohodlné. Ono tady jim to běží ty peníze z tý hmotky, ať už do tý práce vstanou nebo nevstanou. Plus samozřejmě další faktor je to, že spousta lidí vnímá to, že nemá jinou možnost, jak jako pracovat, protože ten zaměstnavatel je nevezme klasicky na smlouvu, takže potom dělají někde u nějakých lidí, který jim potom často ty peníze stejně nedaj, nevyplatí jim to anebo jim dávají ještě míň než jako minimální příjem.“ Kateřina

„Ano, je to běžná praxe.“ Tereza

7.4 Problematika zadlužení a půjček

K tématu dluhů a půjčování si peněz měli obyvatelé SVL velmi podobný přístup jako u otázek skrze zkušenost s prací na „černo“. Respondenti a respondentky byli velmi opatrní a bylo cítit, že se k tomuto tématu nechtějí moc vyjadřovat. Ovšem u otázky „Zda Vám vystačí peníze na zaplacení všech potřeb, které máte?“ se respondenti a respondentky shodovali v tom, že nikomu peníze na základní potřeby nestačí a musejí to řešit alternativními způsoby. Naprostá většina respondentů a respondentek se shodovala, že si často musejí půjčit peníze na zaplacení nutných výdajů. Mezi nutné výdaje řadili jídlo a nájemné, ale i na tyto výdaje respondentům a respondentkám poměrně často nevystačí finanční prostředky. Následovala tedy otázka „Jakým způsobem jste to řešil/a a jak často se Vám to stává?“.

„Stalo [smích] a kolikrát. Tady paní mě dávali. Chápeš tady z charity mi dávaly nějaký jídlo, a tak nějaký věci no.“ Adam

„No stačí ono toho moc jako není, ale občas si musím půjčit.“ Jaroslava

„To mám furt, furt, půjčím a pak vracuju víc jak to... proto mi nezůstalo.“ Petra

„To víte že ne, třeba mi daj tady něco jo, vždycky to chleba nebo tady to nebo tamhle to. No tak co mám dělat? Mám jít krást na starý kolena, ani na to nejsem zvyklá, abych kradla ježíš Marja.“ Jana

„No, někdy si musím půjčit no, ale to jsou většinou stovka dvě no, protože pak to člověk musí vrátit no.“ Patrik

Častá shoda se objevovala u odpovědi, že když už si respondenti a respondentky musejí půjčit tak je to od osoby, která jim je blízká. Jako hlavní zmiňovali rodinu či blízké přátele.

„No [jméno] mi pomůže s jídlem a dá mi třeba 500,- a pak mu to vrátím. Třeba další měsíc mu dám 200,- a splácím mu to no.“ Eva

„No tak od kamarádů no nebo zavolám bráchovi no.“ Patrik

„No a teďkon mi, no ale teď mi pomáhá kamarád no ale někdy no. Občas mi třeba pomůže no, ale on to nechce zpátky.“ Markéta

„No tak já si nerada jako půjčovala od nějakých cizích lidí, ale kdyžtak mi pomohly vám říkám, holky mi pomohly rodina rodina, no.“ Jaroslava

„Ne já mám tady lidi ne ne Romové, já si od Roma nic nepůjčuju. Já mám tady známý jako vaše lidi hodně jo, takže mi půjčej a já jim to zase když zaberu tak odnesu.“ Jana

Velkým problémem pro obyvatele SVL, který vyšel z rozhovorů, je skutečnost, že nemají nejen nedostatek financí na základní potřeby a často musejí velmi kalkulovat, co si ze dne na den mohou a nemohou dovolit, ale nemají ani reálnou šanci si postupně odkládat peníze a ušetřit. To ovlivňuje i rozhodování obyvatel SVL při neočekávaném výdaji. Uvedu to na příkladu, který zazněl v rozhovorech, a tím je výdaj za léky, kdy respondenti a respondentky odpovídali řešením v podobě nekoupením si potřebných léků, odepřením si jiného výdaje na úkor léků či již zmíněnými půjčkami.

„Někdy jo někdy ne. On mi to koupí kamarád, mám ještě taky bratra, takže ten bratr taky občas pomůže.“ Markéta

„Doktor už ví, že prostě jako mi píše ty levnější.“ Jaroslava

„Když je to třeba z ničeho nic, no tak si na to musím půjčit abych si to vyzvedla“
Jana

„No jak, když stojí ty léky, stojí pomalu 250,- 350,- tak radši si koupím jídlo, ne?“
Adam

U otázky, která navazovala na půjčky, zda mají respondenti a respondentky dluhy či exekuce většina odpověděla že ne. Pouze jeden respondent a jedna respondentka uvedli že dluhy či exekuci mají. V Analýze sociálně vyloučených lokalit ČR (Čada a kol., 2015) se zadlužení vyskytovalo téměř v 90 % SVL. Důležitým faktorem pro pomoc obyvatelům SVL v problematice dluhů, je také poskytování dluhového poradenství poblíž či přímo v místě SVL a navazovat tuto službu na služby další.

Při rozhovoru se sociální pracovníci pracující v odborném sociálním a dluhovém poradenství byly zmíněny časté příčiny zadlužení obyvatel SVL. Dále také postupy práce, které vedou k oddlužení a navrácení životní stability nebo důvody, proč lidé oddlužení chtějí nebo nechtějí řešit.

„Tak nejčastější příčiny bych řekla rozpady partnerství, manželství. Potom bych to tam přiřadila falešný naději, že dokážou tu dluhovou situaci vyřešit sami, že si opakovaně půjčují a vlastně půjčkou splácejí další dluhy. Takhle to je zamotanej kolotoč.“ Tereza

„Polovina lidí chodí cíleně, že žádá o oddlužení, druhá polovina je právě ten důvod, že nezvládají splácet všechny půjčky, které si vzali, takže tam je hrozící úpadek, a my se to snažíme vyřešit požádáním o splátkový kalendáře, prázdniny, ale samozřejmě velkej předpoklad je nastoupit do zaměstnání.“ Tereza

„Ne každéj to oddlužení chce řešit, protože to má smysl. Jo nemají dostatečný příjmy na to, aby to mohli splácet. Nemají dárce, kterej by jim s tím pomohl. Mají tak nízký příjmy, že i kdyby byla valorizace třikrát do roka, tak stejně nebudou mít tak vysoký příjem, aby jim bylo něco sráženo, takže oni prostě čekají. A dožijou to i s těma exekucema.“ Tereza

7.5 Důležitost poskytování sociálních služeb

V návaznosti na předešlou kapitolu a slova o důležitosti poskytování sociálních služeb v místě, kde se sociální vyloučení vyskytuje, mi přijde důležité zmínit rozsah a druhy služeb, které figurují v Duchcově.

Největším poskytovatelem sociálních služeb ve městě je Charita Most (2024), která zde provozuje (1) azylový dům, (2) dluhovou poradnu, (3) nízkoprahové zařízení pro děti a mládež, (4) noclehárnu, (5) odborné sociální a dluhové poradenství, (6) předškolní klub, (7) sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi a (8) terénní programy.

V rozhovorech jsem se sociálních pracovníků ptal na otázku „Jak byste zde popsala či zhodnotila síť sociálních služeb?“. Odpověď byla jednostranná a pracovníce si pokrytí služeb na takhle malé město chválily a vyzdvihovaly možnost propojení služeb a vzájemnou možnost navázání pomoci.

„Tady opravdu je všechno, je to blízko sebe, ty služby, navzájem o sobě vědí, za mě je to super.“ Denisa

„Za mě je Duchcov dobře zasítovanéj, co se týče sociálních služeb a tím, že ty sociální služby poskytuje jenom Charita Most, tak ty služby jsou jako provázaný ve spolupráci. Ta provázanost tam je, ale samozřejmě musí to chtít jako ten člověk. My mu nabídneme, co všechno jako jsme schopní vyřešit, ale musí chtít ten člověk.“ Kateřina

„Jo myslím si, že pokrytí služeb je na to, jak je to malý město že opravdu jako, není k tomu co vytknout. Ale abysme vyřešili asi nejpálčivější problém je, že schází podle mě tady sociální rehabilitace. Aby kdyby si lidi, kdyby se někdo intenzivně věnoval klientům při hledání zaměstnání.“ Tereza

8 DISKUZE

Hlavním cílem této bakalářské práce bylo zanalyzování sociálních potřeb obyvatel SVL. Mezi hlavní témata, o kterých jsem s respondenty hovořil, patřilo (1) bydlení a jeho problematika ve vztahu k sociálně vyloučeným osobám, (2) dosažené vzdělání a subjektivní pohled sociálně vyloučených osob na jeho důležitost, (3) nezaměstnanost a témata s ní spojená, (4) zadlužení obyvatel SVL a jejich zkušenosti s tímto jevem a (5) důležitost poskytování sociálních služeb ve městě, kde se SVL nachází.

Bylo pro mě velmi obohacující a zajímavé psát bakalářskou práci na toto téma. Zjistil jsem mnoho podstatných informací o této problematice, za což jsem velmi rád. Přínosný pro mě byl i samotný výzkum, který jsem realizoval přímo s osobami ze SVL. Měl jsem možnost se s osobami ze SVL bavit o výše zmíněných tématech a získat tak jejich pohled na svoji situaci. Rozhovory byly v drtivé většině realizovány přímo v bytech respondentů, což mi pomohlo nejen lépe pochopit problémy, o kterých hovořili, ale i odbourat možný stres ze strany respondentů a respondentek. Všichni respondenti a respondentky byli ochotní a v průběhu rozhovorů se nenaskytl žádný problém.

V rámci výzkumu jsem hledal odpovědi na výzkumné otázky, které jsem si stanovil. První a hlavní výzkumná otázka zněla, jaké sociální potřeby vyplývají z životní situace obyvatel SVL? Zde bych zmínil důležitost určitého sociálního kapitálu obyvatel SVL, a to z důvodu kapitoly 7.4, jelikož respondentům a respondentkám často nestačí peníze na základní potraviny nebo léky, tak vedle sociálních služeb jsou rodina či přátelé často poslední možnost, jak si tyto položky dovolit.

Druhá výzkumná otázka byla, jaké specifické potřeby mají obyvatelé SVL v kontextu bydlení? V tématu bydlení byl nejvíce zmiňován jeho stav. Za největší problém uváděli respondenti a respondentky vlhkost a tvorbu plísní. Důležitým tématem je také nejistota bydlení, z důvodu krátkých a většinou 3měsíčních smluv, které respondenti a respondentky mají, důsledkem tedy může být nízká motivace a následné nezabydlení se v daném bytě či neřešení jeho stavu. Sociální pracovníce také uváděly za největší problém stav budov a bytů. Dále také nemožnost získání všeho potřebného vybavení do bytů.

Třetí výzkumná otázka zněla, jaké specifické potřeby mají obyvatelé SVL v kontextu vzdělávání? Většina respondentů a respondentek měla základní vzdělání, pouze jedna respondentka byla vyučena. Důvody, které respondenti a respondentky zmiňovali byla nízká motivace či zakládání rodin. Vzdělání ovšem zmiňovali jako důležité pro svoje děti. Z důvodu větší šance uplatnění se na pracovním trhu a získání lepší práce. Svě děti tedy podporovali a snažili se o to, aby měli lepší vzdělání, než mají sami respondenti a respondentky. Sociální pracovníce se shodovaly, že za nízké vzdělání mohou určité vzorce chování a přístupu daných rodin.

Čtvrtá výzkumná otázka zněla, jak (případně zdali vůbec) na výše zmíněné potřeby reagují sociální služby? Z rozhovorů se sociálními pracovníci vzešla odpověď, že je důležité, aby obyvatelé SVL chtěli svou situaci řešit. V otázce bydlení se sociální služby snaží obyvatelům SVL pomoci s hledáním možností bydlení, řešením možné sociální podpory a pomoci s udržení si stávajícího bydlení. Na jihu města v největší SVL je i azylový dům a noclehárna, což může být také možnost pro obyvatele SVL. Co se týče problematiky zadlužení působí zde i odborné sociální a dluhové poradenství, které se obyvatelům SVL snaží pomoci řešit jejich situaci a je též situováno na jihu města. Stejně tak terénní programy, které nabízejí například potravinovou a materiální pomoc obyvatelům SVL. Jako velmi pozitivní vnímám právě širokou síť služeb, kterou město má a tím dokáže lépe obyvatelům SVL pomoci řešit jejich situaci.

Výsledkem výzkumu bylo zjištění, že respondenti a respondentky čelí sociálním problémům, mezi které lze zařadit (1) nestabilní a špatný stav bydlení, (2) finanční tíseň, kterou obyvatelé SVL řeší půjčkami od rodiny nebo známých a (3) většinově pouhé základní či žádné vzdělání, které se pojí s horší uplatnitelností na pracovním trhu a s hledáním zaměstnání, což potvrzuje témata, která jsem probíral v teoretické části této práce. Mezi zjištění, které bylo v kontextu mého výzkumu odlišné od zmiňované literatury a zdrojů bych zmínil to, že většina respondentů a respondentek bydlí sama, tudíž nedochází k problému s nedostačující velikostí bytu a soukromí v něm. Toto zjištění může být zapříčiněno tím, že respondenti a respondentky již dosáhli pokročilejšího věku a jejich děti bydlí samy a založily si vlastní rodiny.

Z výzkumu tedy vzešlo, že témata týkající se problematiky bydlení, nezaměstnanosti, zadlužení a vzdělání přibližované v teoretické části, se díky rozhovorům s obyvateli SVL a sociálními pracovníci ukázaly jako reálné a existující

problémy obyvatel SVL. Tudíž by se do budoucna měl klást větší důraz na řešení a vnímání těchto problematik.

9 ZÁVĚR

V bakalářské práci jsem se zabýval analýzou sociálních potřeb obyvatel SVL. Především tedy tématy, jako je bydlení, nezaměstnanost, problematika zadlužení a vzdělání. Důležitým tématem byla také reakce sociálních služeb na tyto problémy, které se v SVL vyskytují.

V teoretické části práce jsem se snažil přiblížit definice sociálního vyloučení a toho, jak na něj pohlíží různí autoři, dále jeho historii a odlišení tohoto konceptu od konceptu chudoby. Poté jsem se věnoval příčinám a formám sociálního vyloučení, načež navazuji přiblížením a popsáním situace v ČR, následují podkapitoly základních sociálních potřeb, jež se snažím vysvětlit a daty poukázat na situaci ve vztahu k SVL v ČR. V poslední kapitole teoretické části se věnuji představení Agentury a terénní sociální práci ve vztahu k sociálnímu vyloučení.

V praktické části jsem se věnoval především samotnému výzkumu, ale také přiblížení situace v ÚK, jelikož výzkum probíhal v jednom z jeho měst. Poté již následuje interpretace dat, ve které jsou řešena hlavní témata rozhovorů prokládaná přímými citacemi odpovědí respondentů a respondentek z řad obyvatel SVL a sociálních pracovníků.

Výzkum probíhal celkově s jedenácti respondenty a respondentkami, z nichž bylo osm obyvatel SVL a tři byly sociální pracovníce pracující s obyvateli SVL. Data jsem získal za použití polostrukturovaných rozhovorů, které jsem si nahrával na diktafon a poté byly přepsány do počítače. V prepisech jsem si postupně zvýrazňoval ta data, která z pohledu mých výzkumných otázek byla důležitá. Rozhovory probíhaly většinou v místě bydliště obyvatel SVL a v kancelářích sociálních pracovníků.

RESUMÉ

This bachelor thesis focuses on the analysis of the social needs of the inhabitants of a socially excluded locality. In the thesis I present what social exclusion is, its history, causes and forms. I focus on the situation in the Czech Republic and more specifically on the Ústí nad Labem region, as my research took place in one of its towns. The interviews were conducted with residents of socially excluded localities and social workers who work with them. The main aim of my bachelor thesis, which is already evident from its title, is to identify and analyse the social needs of the inhabitants of selected socially excluded localities.

10 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BARNES, M., et al. *Poverty and Social Exclusion in Europe*. Edward Elgar Publishing, 2002. ISBN 978-1-84064-375-6.

BROŽ, M., KINTLOVÁ, P., TOUŠEK, L. *Kdo drží Černého Petra: sociální vyloučení v Liberci, Plzni a Ústí nad Labem*. Praha: Člověk v tísní – společnost při České televizi, 2007. ISBN 978-80-86961-27-9.

BURCHARDT, T., GRAND, J.L., PIACHAUD, D. *Social Exclusion in Britain 1991—1995*. *Social Policy & Administration*, roč. 33 (1999), č. 3, str. 227–244.

BURJANEK, A. *Segregace*. *Sociologický časopis*, roč. 33 (1997), č. 4, str. 423-434.

ČADA, K., BÜCHLEROVÁ, D., KORECKÁ, Z. et al. *Analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR*. Online. 2015. Dostupné z: https://www.gac.cz/userfiles/File/nase_prace_vystupy/Analyza_socialne_vyloucenych_lokalit_GAC.pdf. [citováno 2023-12-05].

EUROPEAN COMMISSION. *Joint report on social inclusion*. Online. 2004. Dostupné z: https://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/final_joint_inclusion_report_2003_en.pdf. [citováno 2023-10-12].

EVROPSKÝ PARLAMENT. *Důstojné bydlení musí být cenově dostupnější, vyzývá Parlament*. Online. 2021. Dostupné z: <https://www.europarl.europa.eu/news/cs/headlines/society/20210114STO95643/dustojne-bydleni-musi-byt-cenove-dostupnejsi-vyzyva-parlament>. [citováno 2024-01-15].

HOJSÍK, M. *Indikátory kvality života v oblasti bydlení*. Praha: Úřad vlády ČR. Online. 2016. Dostupné z: <https://vlada.gov.cz/assets/ppov/udrzitelny-rozvoj/projekt-OPZ/3--Bydleni.pdf>. [citováno 2024-01-15].

CHARITA MOST. *Adresář*. Online. © 2024. Dostupné z: <https://www.charita-most.cz/adresar/?tab=service&show=organizace>. [citováno 2024-01-23].

KORECKÁ, Z., LANG, P., KOPECKÁ, Z. *Rozsah sociálního vyloučení v Ústeckém kraji*. Online. 2020. Dostupné z: https://www.socialni-zaclenovani.cz/wp-content/uploads/Rozsah-soc.-vyloučení-zpráva-ULK_final.pdf. [citováno 2024-01-19].

LANG, P. *Životní podmínky obyvatel SVL: Kvalita bydlení – OSZ- 2022*. Online. 2022. Dostupné z: <https://www.socialni-zaclenovani.cz/dokument/zivotni-podminky-obyvatel-svl-kvalita-bydleni-osz-2022/>. [citováno 2024-01-15].

LANG, P., MATOUŠEK, R. *Metodika pro posouzení míry a rozsahu sociálního vyloučení v území*. Online. 2020. Dostupné z: <https://www.socialni-zaclenovani.cz/dokument/metodika-pro-posouzeni-miry-a-rozsahu-socialniho-vyloucení-v-uzemí/>. [citováno 2024-01-20].

LENOIR, R. *Les exclus: Un Français sur dix*. Paris: Seuil, 1974. ISBN 978-2020107693.

LEVITAS, R. *The Concept of Social Exclusion and the New Durkheimian Hegemony*. Online. Critical Social Policy, roč. 16 (1996), č.46, str. 5-20. In: MAREŠ, P. *Faktory sociálního vyloučení*. Praha: VÚPSV, výzkumné centrum Brno, 2006, str. 5. ISBN 80-87007-15-8.

MAREŠ, P. *Faktory sociálního vyloučení*. Praha: VÚPSV, výzkumné centrum Brno, 2006. ISBN 80-87007-15-8.

MAREŠ, P. *Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení*. Sociologický časopis, roč. 36 (2000), č. 3, str. 285-297.

MAREŠ, P. *Marginalizace, sociální vyloučení*. In: SIROVÁTKA, T. *Menšiny a marginalizované skupiny v České republice*. Brno: Masarykova univerzita, 2002. ISBN 80-210-2791-6.

MPSV. *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a komunit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti*. Online. 2006. Dostupné z: https://www.gac.cz/userfiles/File/nase_prace_vystupy/GAC_MAPA_analyza_SVL_aAK_CJ.pdf?langSEO=documents&parentSEO=nase_prace_vystupy&midSEO=GAC_MAPA_analyza_SVL_aAK_CJ.pdf. [citováno 2024-04-03].

MPSV. *Strategie sociálního začleňování 2021-2030*. Online. 2024. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/strategie-socialniho-zaclenovani-2021-2030>. [citováno 2024-01-18].

MPSV. *Výkup bytů do vlastnictví obce*. Online. 2022. Dostupné z: <https://socialnibydleni.mpsv.cz/cs/dobra-praxe-v-cr-a-kazuistiky/priklady-dobre-praxe/2-uncategorised/464-vykup-bytu-do-vlastnictvi-obce>. [citováno 2024-01-16].

MŠMT. *Předškolní vzdělávání*. Online. 2024. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/predskolni-vzdelavani>.

NEDĚLNÍKOVÁ, D., POLÁČKOVÁ, L., DOSOUDILOVÁ, K. et al. *Metodická příručka pro výkon terénní sociální práce*. Online. 2006. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/225517/Methodicka_prirucka_TSP.pdf/17bd1ea0-e9c2-1ca1-b8da-a4102d995d32. [citováno 2024-01-23].

ODBOR PRO SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ MMR (AGENTURA). *O nás*. Online. © 2023. Dostupné z: <https://www.socialni-zaclenovani.cz/o-nas/>. [citováno 2024-1-19].

ODBOR PRO SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ MMR (AGENTURA). *Vzdělávání*. Online. © 2023. Dostupné z: <https://www.socialni-zaclenovani.cz/oblasti-podpory/vzdelavani/>. [citováno 2024-01-17].

PROKOP, D. *Stepé skvrny*. Brno: Host. 2020. ISBN 978-80-275-0230-1.

ROOM, G. et al. *New Poverty in the European Community*. London: McMillan, 1990. ISBN 978-1-349-21090-9. In: MAREŠ, P. *Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení*. Sociologický časopis, roč. 36 (2000), č. 3, str. 285-297.

SCHWAB, W. A. *The Sociology of Cities*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1992. ISBN 978-0138176105 In: BURJANEK, A. *Segregace*. Sociologický časopis, roč. 33 (1997), č. 4, str. 423-434.

SLAVATA, D. *Privatizace obecního bytového fondu*. Online. 2017. Dostupné z: <https://www.trznice.ny.cz/att/Privatizace-obecniho-bytoveho-fondu.pdf>. [citováno 2024-01-16].

SOUKUPOVÁ, B. *Mapa exekucí*. Online. 2021. Dostupné z: <https://mapaexekuci.cz/mapa/>. [citováno 2024-01-12].

SÝKORA, L., TEMELOVÁ, J. *Prevence prostorové segregace*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Ministerstvo pro místní rozvoj, 2005, str. 5.

ŠŤASTNÁ, A., HŮLE, D., HIRT, T. et al. *Situační analýza Duchcov*. Online. 2011. Dostupné z: <https://www.socialni-zaclenovani.cz/lokalita/duchcov/>. [citováno 2024-01-19].

TOUŠEK, L. *Sociální vyloučení a prostorová segregace*. Online. Časopis AntropoWebzin, (2007), č. 2-3, str. 12-26. Dostupné z: http://www.antropoweb.cz/webzin/achive_old/webzin_2-3_2007/AntropoWEBZIN%202-3_2007.pdf [citováno 2023-10-15].

TOUŠEK, L., WALACH, V., KUPKA, P. et al. *Sociálně vyloučené lokality z pohledu sociodemografických ukazatelů*. Online. 2018. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/323966885_Socialne_vyloucene_lokality_z_pohledu_sociodemografickych_ukazatelu. [citováno 2023-12.1].

ÚŘAD PRÁCE ČR. *Nezaměstnanost zůstala v listopadu na říjnových 3,5 %, z evidence odešlo přes 36 tisíc lidí*. Online. 2023. Dostupné z: <https://www.uradprace.cz/web/cz/-/nezamestnanost-zustala-v-listopadu-na-rijnovych-3-5-z-evidence-odeslo-pres-36-tisic-lidi>. [citováno 2024-01-20].

ÚŘAD PRÁCE ČR. *Rekvalifikace*. Online. 2023. Dostupné z: <https://www.uradprace.cz/rekvalifikace-1>. [citováno 2024-02-16].

VLÁDA ČR. *Zpráva o stavu sociálně vyloučených lokalit v Ústeckém kraji*. Online. 2015. Dostupné z: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwjB5Y_O7viDAX53wIHHSZA5EQFnoECBIQAQ&url=https%3A%2F%2Fvlada.gov.cz%2Fassets%2Fclenove-vlady%2Fpri-uradu-vlady%2Fjiri-dienstbier%2Faktualne%2FZprava-o-stavu-socialne-vyloucenych-lokalit-v-Usteckem-kraji.docx&usg=AOvVaw0soOZcfmrwaWwEEby1vZU8&opi=89978449. [citováno 2024-01-18].

WOODWARD, A., KOHLI, M. „*European Societies. Inclusions/Exclusions?*“ in *Inclusions and Exclusions in European Societies*. London: Routledge. 2001, str. 1-14.

ZANDLOVÁ, M. *Rozhovor*. 2020. In: NOVOTNÁ, H., ŠPAČEK, O., ŠŤOVÍČKOVÁ JANTULOVÁ, M. *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií. 2020, str. 315-352. ISBN 978-80-7571-025-3.

11 PŘÍLOHY

Příloha I. Tabulka participantů obyvatel SVL

Příloha I.

	Věk	Pohlaví	Vzdělání	Zaměstnání	Dluhy či exekuce
Pavel	60	Muž	Základní	Ne	Ne
Markéta	61	Žena	Základní	Ne	Ne
Petra	73	Žena	Žádné	Ne *starobní důchod	Ne
Jaroslava	62	Žena	Základní	Ne	Ne
Jana	70	Žena	Žádné	Ne *starobní důchod	Ano
Adam	70	Muž	Základní	Ne	Ne
Patrik	40	Muž	Základní	Ne	Ano
Eva	58	Žena	Vyučení	Ne	Ne